

Критичен обзор на системите за калкулиране на разходите в търговските банки

гл.ас. д-р Лилия Рангелова

УНСС, катедра „Счетоводство и анализ“

тел.: 02 8195350

e-mail: l_rangelova@yahoo.com

Резюме: В условията на пазарна икономика се поставя въпросът за адаптирането на българската счетоводна теория и практика към европейските и световните тенденции. Това обуславя необходимостта от преосмисляне приложимостта на управленското счетоводство в банковата сфера, което е подценено и остава в сянката на финансовото счетоводство. Изграждането и внедряването на функционираща система за калкулиране на разходите в банките е тематика, чиято актуалност се предопределя от липсата на разработки – както от практическа, така и от теоретична гледна точка, за изследване на разходите в банките. В настоящата статия е направен критичен анализ на системите за калкулиране на база фактически, бюджетни (планови) или нормативни данни при изчисляване на себестойността и са представени възможностите за тяхното приложение в банките. Потребността от този род информация е свързана с възможното поежитияване на предлаганите продукти, по-стриктния контрол върху разходите, оптимизирането на съотношението приходи-разходи, постигането на максимална печалба и осигуряването на по-високи дивиденди на акционерите. В този контекст изразяваме

надеждата, че направените изводи ще провикрат мисленето на специалистите в областта на счетоводството и ще бъдат полезни за управленските екипи на банките.

Ключови думи: банки, разходи, системи за калкулиране, себестойност.

JEL: M41, G21.

В последните години негативните процеси от влиянието на икономическата криза доведоха до увеличаване на конкуренцията между банките на депозитния пазар и до поскъпване на привлечения ресурс – особено при клоновете на чуждестранни банки, които ползваха евтин ресурс от банките майки в чужбина. При условията на намаляващ нетен лихвен марж мениджмънтът има за задача да осигури нарастване на приходите от такси и комисиони, да елиминира неефективните компоненти и да оптимизира разходите и печалбите. Извършените проучвания във финансовите институции в Република България показват, че основно препятствие за решаване на гореизложените проблеми е липсата на цялостно изградена система за калкулиране на разходите.

В специализираната литература по банково счетоводство съществува становище, че характерът на осъществяваните банкови сделки – за разлика от дейността на небанковите

предприятия, не изисква използването на калкулационния способ [3; 1999, 43]. Често презрупирането на счетоводните данни и въвеждането на отчетност за получените резултати на ниво отделен център на отговорност (напр. банков клон), продукт или продуктова група, клиент или клиентски сегмент, се съпътстват от големи дебати и в крайна сметка се оказва, че разработването на система за отчитане на разходите е една от най-сложните задачи. При настоящите тенденции на реинженеринг на бизнес процесите е необходимо мениджмънтът да обърне внимание на връзката разходи-калкулиране с цел систематизиране на разходите по калкулационни обекти (организационни звена, продукти, клиенти, канали за дистрибуция). Потребността от този род информация е свързана с възможното поевтиняване на предлаганите продукти, контрола върху разходите, оптимизирането на съотношението приходи-разходи, постигането на максимална печалба и осигуряването на по-високи дивиденди на акционерите.

Тъй като всяка отделна банкова институция има свои цели и планове, една единствена разходна методология не е в състояние да удовлетвори потребностите на всички банки. **В настоящата статия се акцентира върху различните системи за калкулиране на разходите в търговските банки, както и върху силните и слабите страни на всяка една от тях.** Съвременната счетоводна наука характеризира системата за калкулиране като начин за използване на фактически, бюджетни (планови) или нормативни данни при изчисляване на себестойността [4; 2008, 10].

Система на калкулиране по фактически разходи

Всички разходи, отразени чрез способите на финансовото счетоводство, по своя характер са фактически [5; 2001, 64]. Тези разходи

са представени във финансовите отчети на банките и са свързани с оценката на дейността на финансовата институция като цяло.

Чрез подхода на пълното разпределение на разходите е възможно всички фактически разходи да се разпределят за калкулиране на себестойността. Тя се определя като размерът на фактическите разходи се раздели на действителния обем изпълнени транзакции и съответно представлява средната себестойност на институцията за обработване на една транзакция за даден период от време. Тя не отразява колко би трябвало да струва транзакцията или какво се е очаквало да струва въз основа на бюджета към момента на неговото съставяне. При подхода на пълното разпределение на разходите постоянните разходи, както и всякакви непреки или общопроизводствени разходи, свързани с конкретното организационно звено, се включват в себестойността. Въпреки това себестойността за единица може да се определи така, че да представя преките и косвените разходи. Следователно, в резултат на пълното разпределение на разходите, се разпределя един базов разход, който е равен на общия фактически разход на банката като цяло.

При подхода на пълното разпределение на разходите общите разходи се разпределят независимо от това колко свободен или наличен капацитет съществува. Когато са налице отклонения в обема на транзакциите или в разходите, разходите се отнасят към действителния обем и се прилагат променливи разходи за единица.

Основните преимущества на пълното разпределение са опростеност и разбираемост. Разпределенията се основават на фактическите разходи и действителните обеми, като разходите на банката се разпределят напълно и без остатък. Ако се покачат обе-

мите или се повиши производителността, се увеличават ползите от намалените разходи за единица.

Пълното разпределение на разходите създава допълнително преимущество, като гарантира, че рентабилността на ниво банка е равна на сумата на рентабилностите на калкулационните единици. За да се определи рентабилността на банката, не е необходимо да се отчитат допълнителни разходи. Обаче разходите, които се разглеждат при определяне на рентабилността на ниво банков продукт, организационно звено или клиент, се различават от разходите, които се вземат предвид при ценообразуването. Единичната себестойност, определена чрез пълно разпределение на фактическите разходи, може да варира в съществена степен от период в период поради колебанията в обема на транзакциите. Такива отклонения могат да бъдат обръквачи, когато данните се използват за вземане на решения във връзка с ценообразуването. Всъщност те могат да направят информацията по-малко значима.

Да разгледаме разходите на структурните единици, ангажирани с обслужването на депозити на виждане и спестовни влогове. Ако обемите на транзакциите се намалят, разходите за единица се повишават. В частност, ако обемът на транзакциите по един банков продукт – например спестовните влогове – се понижи, разходите за единица се увеличават – както за спестовните влогове, така и за депозитите на виждане. Това, от своя страна, може да окаже влияние върху рентабилността на продукта „депозит на виждане“.

Проявява се и друг недостатък на подхода на пълната себестойност, а именно, че промяната в обема на банковата услуга оказва влияние върху сумите на разпределените разходи, тъй като е налице склонност към

колебания в разходите за единица поради еднократни или периодични разходи в голям размер. При подхода на пълната себестойност разходите за единица се базират върху фактическите разходи. В някои отчетни периоди влияние оказват значителни по размер разходи. Пример за подобна ситуация е сезонността на дадени услуги и свързаните с тях разходи, както и рекламните кампании на банката, които също въздействат върху калкулирането на разходите за единица.

Още един недостатък на подхода на пълната себестойност е, че той не е в състояние да измери производителността или ефективността на оперативните дейности. Когато разпределенията се основават на планирани и стандартни разходи, отклоненията в единичните разходи и съответните разходи, които остават неразпределени, обикновено отразяват променливите нива на оперативна ефективност. При пълното разпределение на разходите се разпределят всички разходи, като услугите или дейностите поемат всички отклонения. Основната концепция на този подход е, че неизползваният капацитет се разглежда като действителен разход в настоящия момент, независимо от неговото фактическо използване.

За да се калкулира разходът за единица при изчисляване на себестойността с пълно разпределение на разходите, сумите на разходите се съотнасят по същество към данните за обема. За разлика от този подход изчисляването на себестойността на база капацитет въвежда в методологията за разпределение на разходите измерване на капацитета, степен на използване на капацитета и наличен неизползван капацитет. Възникващите като резултат отклонения в обемите се поемат от осъществените услуги, създавайки незначителен стимул за намаляване на оперативните разходи. Някои мениджъри придобиват значителен контрол

над разходите, но никаква отговорност за тяхното извършване, защото всички разходи се разпределят към потребените услуги.

В контекста на ценообразуването на отделния продукт или на пакета от продукти съществува интересен аспект при паралелното разглеждане на калкулирането на себестойността с пълно разпределение на разходите и на база капацитет. Включването на неизползвания капацитет винаги води до намаляване на разхода за единица, тъй като разходите се съотнасят към обема при пълен капацитет. Това се отразява в по-ниска себестойност и по-ниска цена на конкурентния пазар, а впоследствие – в по-голям обем, което, от своя страна, ще увеличи използването на капацитета и ще свие фактическите разходи.

Система на калкулиране по очаквана себестойност

Отчитането на очакваната себестойност, както и на пълната себестойност, е сравнително лесен за приложение подход, защото необходимите данни обикновено са налични в процеса на бюджетиране в банковата институция.

При очакваната себестойност се калкулират единични разходи, които отразяват планираните обеми и бюджетираните разходи. Разпределените разходи се определят като произведение на фактическите обеми на транзакциите и очакваните разходи за единица. По аналогия на пълната себестойност системата на очакваната себестойност признава, че в дългосрочен план ценообразуването трябва да обхваща всички разходи. Единичната очаквана себестойност обаче може да се запази стабилна във времето – обикновено за три или шест месеца, което улеснява използването ѝ в процеса на ценообразуване.

При тази система за калкулиране постоянните, непреките и общопроизводствените разходи се оценяват като се включват в единичната себестойност въз основа на очакваните обеми на транзакциите. Ако фактическите разходи са по-малки от очакваните, част от разхода остава неразпределен. Очакваната себестойност се различава в значителна степен от пълната себестойност по фактически разходи при третирането на отклоненията. В случая тези, които извършват дейността, понасят всички вариации в себестойността, когато фактическите разходи се различават от планираните или бюджетните. Това не означава, че бюджетните разходи са оптимални или представят максимална ефективност.

Основен недостатък на системата е, че очакваните разходи могат да не отразяват точно фактическите разходи поради слабости при бюджетирането или проявяване на неочаквани събития. Освен това промените в стратегическата насока или във външните фактори изискват себестойността да бъде периодично актуализирана и коригирана.

По същество системата на очакваната себестойност е по-сложен и изискващ повече ресурси подход, отколкото подхода на пълната себестойност. При него трябва да се разреши проблемът с оставащите неразпределени разходи, а компонентите на единичната себестойност е необходимо регулярно да се изследват и преизчисляват.

Система на калкулиране по стандартна себестойност

При стандартната себестойност единичните разходи представят най-ефективната оперативна среда, която може да бъде постигната. Калкулираните единични разходи се използват като критерий за измерване на фактическите резултати, а за

да се извърши разпределянето на разходите, се пресмятат произведенията на нормите за единични разходи с действителните обеми на операциите. Предварително се определят стандартни разходи съгласно приети нормативи за операциите, изследвания на изразходваното работно време и работните движения, както и анализи на работния процес. Стандартните разходи се извеждат и при допускането за определено ниво на оперативен капацитет. Постоянните разходи се обхващат, като се приеме, че обемът на дейността, респективно обемите на транзакциите, са при пълен оперативен капацитет на банката.

Стандартни разходи се формират като се изследват всички компоненти на всяка операция и се определя разход за тях. Степената на детайлизация на операциите по дейности зависи от потребностите на банковата институция и от наличните ресурси. Поради изложените причини системата на стандартната себестойност обикновено е по-комплексна от другите системи.

Тъй като стандартните разходи не се основават на фактически или на очаквани разходи, разпределяният разход рядко съвпада с размера на извършените разходи от търговската банка и възникват остатъчни, неразпределени разходи.

Стандартната себестойност обхваща два основни компонента: разходни норми и обеми.

Разходните норми се получават като се отчетат следните фактори:

- *Необходимото работно време за извършването на дейност или операция.*

Разходните норми за заплащане на служителите варират като цяло според категоризирането на тяхната работа и задължения. Това е особено важно при определяне себестойността на такива трудоемки дейности

като обработването на депозити на вжигане, при което служителите се нуждаят от повече работно време за депозитите на предприятия, отколкото за депозитите на физически лица.

- *Време, необходимо за работа на използваните технически средства.*

Единичната себестойност следва да отрази времето за автоматизирани задачи, за обработката на дадена транзакция в банковата компютърна система. Разходите във връзка с техническите средства трябва да включват разходи за амортизация и за поддръжка.

- *Допълнителни ресурси, необходими за осъществяване на дейността, като телефонни разговори, пощенски услуги, канцеларски материали, комунални услуги, за поддържане на работните помещения.*

Повечето от тези ресурси, изразходвани във финансова институция, могат да бъдат свързани със специфични за дейността разходи. Например разплащанията с акредитиви често изискват значителни и различни по размер пощенски разходи поради множеството съпътстващи операцията документи. Изготвянето на извлечения по предоставени кредити изисква обаче минимални пощенски разходи, защото тези документи са сравнително малки по обем.

Вторият компонент на стандартната себестойност – обемът, се формира при допускането, че всички операции отразяват максималната оперативна ефективност, която може да бъде постигната и поддържана за определен период от време.

За да се разработят индикатори за измерване на капацитета, трябва да се разгледаат два проблема, свързани с капацитета на техническите средства и с капацитета

на персонала. *Теоретичният капацитет* е максималният капацитет, който може да се постигне при идеални условия, или – допуска се най-ефективно функциониране при идеални условия. Използването на теоретичния капацитет на машината е подход на стандартната себестойност, фокусиращ се върху пълното натоварване на производствените мощности. Максимално постижимият капацитет при текущи условия е известен като *пълнен (практически) капацитет*, а *използваният или нормалният капацитет* представлява очаквания капацитет при текущите условия. За да се определи единичната себестойност, теоретичният капацитет трябва да се коригира за отчитане въздействието на факторите на обкръжаващата среда.

Пълният капацитет обаче не предполага непрекъснато функциониране, тъй като за него трябва да се вземат предвид времето на престой на изчислителните машини и необходимият резервен капацитет. По отношение на трудовата дейност, в разработваните стандарти трябва да се отразят факторите почивки или прекъсвания в работата и умора на персонала.

Едно от главните предимства на стандартната себестойност е, че стандартните разходи остават стабилни за определен период от време, което улеснява употребата им в процеса на ценообразуването. Цените, базирани върху тези разходи, са най-конкурентните, които банката може да предложи, като същевременно покрива дефинираните единични разходи. Тъй като при стандартните разходи се предполага оптимално използване на капацитета, те позволяват цените да се формират в съответствие с по-дългосрочни цели и виждания.

Разходите за единица при стандартната себестойност се определят предварително, въз основа на технически или оперативни

данни, измервания на времената и анализи. Те, следователно, осигуряват обективна база при ползването им за измерване на производителността и ефективността на стопанските дейности. Стандартните разходи се определят при допускането за обеми на операциите/дейностите, които съответстват на оптимално или стандартно ниво на капацитета. При тази система се отчитат всички отклонения в обемите. За да се сведат те до минимум, всички, които извършват стопански дейности, е необходимо да минимизират неизползвания или излишния капацитет.

Поради изложеното по-горе стандартните разходи могат да се използват като инструмент за мотивиране. Ако бъдат установени приемливи и постижими стандарти, изпълнителите на дейностите ще работят за намаляване на отклоненията и повишаване на производителността. Освен това те ще имат мотив да поддържат наличния капацитет на нива близки до фактическите изисквания.

Основен недостатък на системата на стандартната себестойност е потребността от значителни ресурси за внедряването му. Стандартните разходи се дефинират чрез подробни изследвания на дейностите и транзакциите, а разработването на необходимата база данни поглъща много време. Нивото и сложността на изчисленията обикновено изискват автоматизирано обработване. Освен това степенята на детайлност, присъща на системата, може да затрудни получаването на необходимите данни за обемите на транзакциите/дейностите.

Данните за някои транзакции или дейности в банковите институции не са непосредствено налични или обхванати по автоматизиран начин, а разработването на стандартни разходи за тях е изключи-

телно трудно. Обслужването на клиентите например може да варира значително, когато става въпрос за изразходвано време и необходими други ресурси. Поради това установяването на стандартни разходи за тази дейност би наложило използването на средни стойности, което пък няма да съответства на реалната ситуация. Още един фактор може да бъде бързо променящата се бизнес среда, която да предизвика значителни изменения в обемите и респективно – разпределения на стандартните разходи, които съществено се различават от фактическите разходи. Това би оказало неблагоприятен ефект върху процеса на ценообразуването чрез включване на разходи, чиито размери не отразяват текущото състояние.

Допълнителен недостатък на системата е двупосочното въздействие на разработените стандарти върху поведението на персонала. Когато се възприемат за приемливи и постижими, стандартните разходи могат да бъдат отлично мотивационно средство, и обратното – ако се преценяват като непостижими, те могат да подкопаят интегритета на мениджмънта и да станат демотивиращи.

* * *

В настоящата разработка е направен критичен анализ на системите за калкулиране с цел възможното им приложение в банките. Изграждането и внедряването на функционираща система за калкулиране в банките е тематика, чиято актуалност се прегопределя както от практическа, така и от теоретична гледна точка, доколкото в момента у нас липсват разработки за дейностите по планирането, отчитането, анализа и контрола на разходите в тези институции. В този контекст изразяваме надеждата, че направените изводи ще

провокират мисленето на специалистите в областта на счетоводството и ще бъдат полезни за управленските екипи на банките в техния стремеж към намаляване на разходите и максимизиране на печалбите.

Литература

1. Йонкова, Б., Управленско счетоводство, Ромина, С., 2006.
2. Ламбовска, М., Управление на разходите на предприятието, С., 2006.
3. Меразчиев, В., Теоретико-методологични аспекти на банковото счетоводство в България, Сборник доклади от научна конференция на тема "Проблемите на мениджмънта при прехода към пазарна икономика", Академично издателство „Д. А. Ценов“, Свищов, 1999.
4. Пожаревска, Р., Приходи Разходи, Форум, С.я, 2008.
5. Павлова, М., Управленско счетоводство, Ромина, С., 2001.
6. Стоянов, Ст., Фесчиян, Д., Башева, Сн., Банково счетоводство, УИ „Стопанство“, 2008.
7. Трифонов, Тр., Счетоводно конструиране на операционната калкулационна система с изчисляване на себестойността и финансовия резултат, сп. Счетоводство XXI, бр. юли-август, 2003.
8. Cole, L., Cost accounting for Financial Institutions, Probus Publishing, Chicago/Cambridge, 1995.
9. Lucey, T., Costing, London, DP Publications, 1990. **ИЛ**